

Heydər Əliyev dərsləri

(əvvəlki qəzetin ötən saylarında)

“Bu, yeni problem deyil”

Hələ Sovetlər dönəmində Dağlıq Qarabağın Azərbaycanı qoruyub Ermənistanı birləşdirilməsinə dövlət səviyyəsində dəfələrlə edilən cəhdlərin qarşısı Heydər Əliyevin iradəsi sayəsində alınmışdı. Bu barədə ulu öndərin fikirləri maraqlıdır:

– Bu məsələni 50-ci, 60-cı illərdə də qaldırıblar. Mənim o vaxt işlədiyim sahə elə idi ki, bunları yaxşı bilirdim. Nəhayət, 1969-cu ildən Azərbaycana rəhbərlik etmişəm. O zaman da bu məsələlər qaldırılıb. 1977-ci ildə SSRİ-nin Konstitusiyası qəbul olunarkən konstitusiyayı hazırlamaq üçün komissiya təşkil edilmişdi. Komissiyaya o vaxtkı Kommunist Partiyasının Baş katibi Brejnev rəhbərlik edirdi və respublikaların nümayəndələri də, o cümlədən, mən də bu komissiyanın üzvü idim. Komissiyaya layihəni hazırladığı dövrdə – təxminən, bir il müddətində həddindən artıq təkliflər gəlmişdi ki, Dağlıq Qarabağ ayrılıb Ermənistanla verilməlidir. Hətta bir-iki dəfə bu məsələnin komissiyada baxılmasına cəhd olmuşdu. Məni düzgün başa düşən, olan şeyi deyirdim. Mən o vaxt bunların qarşısını aldım. Amma qarşısını almaq da çətin idi. Amma aldım. İradəmlə və Azərbaycan xalqının milli mənafelərini canımla, qanımla müdafiə edərək qarşısını aldım.

Amma, eyni zamanda, Dağlıq Qarabağda vəziyyəti həmişə qızıdırırdılar. Ona görə də mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman – bunu açıq demək lazımdır – biz Dağlıq Qarabağa daha çox iqtisadi cəhətdən şərait yaradırdıq, onların iqtisadiyyatının inkişaf etməsinə üstünlük verirdik. Çünki daim məsələ qalxırdı ki, guya, Dağlıq Qarabağı Azərbaycanda saxlayırırlar və ermənilər Dağlıq Qarabağda inkişaf edə bilmir. Azərbaycanın bütövlüyünü saxlamaq, bütün ərazisini qorumaq üçün biz o vaxtlar, yenə də deyirdim, Dağlıq Qarabağa daha da çox diqqət yetirirdik.

Doğrudur, sonra bəzi diletant adamlar mənə günahlandırırdılar ki, bunu nə üçün edirdim. Mən bu gün də deyirəm, edirdim. Edirdim ona görə ki, birincisi, Dağlıq Qarabağı azərbaycanlılarla məskunlaşdırmaq lazım idi, ikincisi, Dağlıq Qarabağa, ermənilərə imkan verməyə ki, bu məsələni qaldırırsın. Sonra məsələ tərsinə oldu. Bu münasibətə baxdıqdan sonra mətbuatda, SSRİ mətbuatında mənə yenə də günahlandırıldı ki, Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman, guya, erməniləri sıxışdırmışam, oradakı demografik vəziyyəti dəyişdirmişəm, ermənilərin oradan çıxması üçün müəyyən tədbirlər görmüşəm və ermənilər Dağlıq Qarabağda azalıblar. Azərbaycanın başqa yerlərində azaldıqları kimi, Dağlıq Qarabağda da azalıblar. Bunu ermənilər deyirdilər və o vaxtlar bu məsələlər SSRİ Ali Sovetinin sessiyasında müzakirə olunanda onların nümayəndələri, hətta, Ermənistan Elmlər Akademiyasının prezidenti Ambarsumyan – biz vaxtilə onu Azərbaycan Elmlər Akademiyasının fəxri üzvü seçmişdik, o cümlədən, dostluğu möhkəmləndirmək üçün Gürcüstan Elmlər Akademiyasının üzvü seçilmişdi – mənəm adımlı çəkirdi.

O söz indiə qədar yadımdadır ki, Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağı, Azərbaycanı ardıcıl surətdə ermənilərdən təmizləmişdir. Mən buna təəccüb etmirəm. Amma ona təəccüb edirdim ki, o vaxt Azərbaycana çoxları yenə də Əliyevi günahlandırır və həmin o sözlərlə razılışırdılar: bəli, Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağa pis münasibət göstərirdi. Ona görə də indi ermənilər Dağlıq Qarabağı Ermənistanla bağlamaq istəyirlər. Mən bunları sizə çatdırmaqda məqsədim ondan ibarətdir ki, bilin, yəni, bu, yeni problem deyildir. Ermənistan tərəfi bunun üzərində işləyirdi. O fakt da bəzudən

qaçmamalıdır ki, mən Moskvada bütün işlərdən kənarlaşdırıldıqdan 25 gün sonra bu proses sürətlə başladı. Ondan bir ay sonra Dağlıq Qarabağda olan ermənilərin hamısı ayağa qalxdılar və qərar qəbul etdilər ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistanla birləşdirilsin. Ondan sonra bu faciələr başladı, bunun nəticəsi də göz qabağındadır.

“Azərbaycanı günahlandırdılar, ləkələdilər”

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın günahı ucbatından baş verməsini iddia edənlərə ümummilli liderin cavabı həmişə birmənalı olmuşdu. Ulu öndər bu barədə danışarkən demişdi:

– 1988-ci ildə Moskvada nə yazılar gedirdi? Bu münaqişə nə üçün başladı? Çünki Azərbaycan rəhbərliyi və xüsusən, o vaxtlar təqib altında olan, təəcür vəziyyətində yaşayan Heydər Əliyev, Azərbaycanın keçmiş rəhbəri, guya, erməniləri Azərbaycanda əzibdir və Dağlıq Qarabağa ögey münasibət göstərilə bilər. Guya, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində olarkən inkişaf edə bilməyibdir, ona görə də ermənilər boğaza yığılıblar və indi Azərbaycanın tərkibindən çıxıb Ermənistanın tərkibinə keçməyə istəyirlər.

Guya, bunların da əsası var, çünki bunlara ögey münasibət göstərilirdi, guya, bunun da günahkarı Heydər Əliyevdir. Siz bu yazıları, sözləri xatırlayırırsınız. Bunu Moskvada təkə Azərbaycanı düşmən olan adamlar demirdilər, bunu burada bəzi azərbaycanlılar da deyirdilər. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri bunu Moskvada tribunalardan deyirdilər. Onlar kimə xidmət ediblər? Öz şəxsi ambissiyalarını həyata keçirmək üçün, şəxsi mənfur məqsədlərinə nail olmaq üçün xalqı, milləti ləkələyirdilər.

Mən o vaxt bir neçə yerə məlumat verdim ki, bunlar yalandır. Sənədlər çıxardım ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində ümumazərbaycan səviyyəsində üç dəfə artıq inkişaf edibdir. Bütün illərdə, elə 20-ci illərdən başlayaraq, o cümlədən, 70-ci illərdə. Rəqəmlər var idi, statistika var idi. Amma o statistika baxan yox idi. Həmin vaxt onlara lazım idi ki, Azərbaycanı günahlandırsınlar və Azərbaycanı günahlandırdılar, ləkələdilər. Beləliklə, həm Sovetlər İttifaqında, Moskvada belə bir fikir yarandı və həm də erməni diasporu bütün dünyada bu fikri yaratdı ki, guya, bu münaqişədə Azərbaycan günahkardır.

“Azərbaycana qarşı münasibət tamamilə başqa idi”

Hələ Sovetlər Birliyi dövründə Moskva Cənubi Qafqaz respublikalarına fərqli münasibət bəsləyirdi. Bu münasibət həmin respublikaların Dövlət Təhlükəsizlik Komitələrinə rəhbərlər təyin edilməsində özünü daha açıq büruzə verirdi. Ümummilli liderimizin bu məsələ barədə fikirlərini dinləyək:

– Təşəvvür edin, Azərbaycanda o illərdə Təhlükəsizlik Nazirliyinin, təşkilatının başçısını yerli kadrlardan təyin etmək mümkün deyildi. Sadəcə olaraq, açıqca bəyan edirdilər ki, bu, mərkəzdən gəlməlidir, Azərbaycanın olmamalıdır. 1967-ci ildə ilk dəfə Azərbaycanın Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri vəzifəsinə azərbaycanlıın təyin edilməsi, demək olar ki, bir tarixi hadisə oldu. O illər biz çox iş gördük, təhlükəsizlik orqanlarında milli kadrların hazırlanmasına və irelə çəkilməsinə nail olduq.

Ancaq, təəssüflər olsun ki, 1985-ci ildən etibarən, yenə də Azərbaycanın Təhlükəsizlik Komitəsinə kənardan kadrların gətirilməsi prosesi başladı. Nəhayət, burada qeyd edildiyi kimi, 1988-ci ildə, Azərbaycanın ən ağır dövründə yenə

də Təhlükəsizlik Nazirliyinin rəhbərliyinə mərkəzdən təyin olunmuş insan, Azərbaycanı heç vaxt işləməmiş, respublikamızın xüsusiyyətini bilməyən adam idi. Bu, qəsdən edilmişdi. Çünki lazım idi ki, Azərbaycanın təhlükəsizlik orqanlarında milli kadrların iradəsi sındırılsın və onlar yenə də mərkəzin iradəsinə tabe etdirilsin.

Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, məsələ, Cənubi Qafqazın digər respublikalarında vəziyyət belə deyildi. Orada təhlükəsizlik orqanlarında həm yerli, milli kadrlar əksəriyyəti təşkil edirdi, həm də onların rəhbərləri, birinci şəxs həmişə öz yerli, milli kadrlarından idi. Belə bir faktı xatırlayıram. Deyəsən, 1972, 1973, 1974-cü illərdə Ermənistan Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədrini dəyişdirib oraya Moskvadan rus göndərdilər. Xatirimdədir, bir dəfə görüşməzdə Andropov mənə danışırdı ki, belə bir qərar qəbul ediləndən sonra Mikoyan ona telefonla zəng etmiş və öz narazılığını, etirazını bildirmişdi. Beyan etmişdi ki, Ermənistan təhlükəsizlik orqanının başçısı vəzifəsinə rus təyin etmək mümkün deyildi. Siz bunu nə üçün etdiniz? O vaxt mən Andropov dedim ki, bəs Mikoyan düşünmürmü ki, Azərbaycanda on illərlə bu vəzifəyə heç vaxt azərbaycanlı təyin olunmayıbdır, həmişə Moskvadan göndərilmiş, rus millətində mənsub olan adam təyin edilirdi.

Beləliklə, görürsünüz, o vaxt Cənubi Qafqazın digər respublikalarına nisbətən Azərbaycana qarşı münasibət tamamilə başqa idi. Bunlar hamısı Azərbaycanı daim təzyiq altında saxlamaq, daim idarə etmək və Azərbaycanda milli dirçəlişin, milli oyanışın qarşısını almaq məqsədi daşıyırdı.

“Necə də qərribə məntiqlidir”

“Literaturnaya qazeta”nın xüsusi müxbirlərinə verdiyi müsahibədə Heydər Əliyev bir daha Rusiyanın Ermənistanla silah-sursat verməsini gündəmə gətirmişdi:

– Dəfələrlə bəyan etmişəm: Qarabağ probleminin həllinin, regionun normal həyata keçməsinin açarı Rusiyanın əlindədir. Ermənistanın onun təsiri çox böyükdür və vəziyyətin qəti şəkildə nizama salınması Rusiyanın xoş məramından asılıdır. Konkret tədbirlər görülməsini Yeltsindən nə qədər xahiş etmişdim! Vədlərdən savayı heç bir iş görülmədi.

1997-ci ildə Prezident Aparatının Nəzarət İdarəsi Ermənistanla qeyri-qanun, pulsuz olaraq bir milyard dollarlıq silah, döyüş sursatı, hərbi texnika verilməsi faktını aşkara çıxardı. Məsələ, hətta, Dumada müzakirə olunur və Duma işin istintaqının prokurorluğa tapşırılması haqqında qərar qəbul edir.

Mən Yeltsinlə görüşürəm, o, hiddətlənir: “Bəli, bütün bunları mənim nəzarət

idarəm aşkara çıxarıbdır. Mən göstəriş vermişəm”. Bu, 1997-ci ilin martında baş verir. İyulun əvvəllərində mən Moskvaya rəsmi səfərə gedirəm. Orada bu məsələni qaldırıram, artıq Yeltsinin avazı başqa cür gəlir. Görünür, onu müdafiə olunmağa hazırlamışdılar. O, mənə deyir: “Bilirsinizmi, bunu araşdırmaq lazımdır, mənə deyirlər ki, Sovet İttifaqı dağılarkən Azərbaycanı Ermənistanla nisbətən daha çox silah qalmışdır”.

Necə də qərribə məntiqlidir. Deməliyəm ki, mən öz münasibətimi çox kəskin şəkildə bildirdim. Onda o, mənə deyir: “gəlin, birgə komissiya yaradaq”. Mən güzəştə getdim, komissiyayı yaratdım. Əlbəttə, hər şey bürokratik süründürməçiliklə itib-batdı. İstintaq gedir. Vəziyyət tamamilə aydındır, amma heç nə dəyişməyibdir...

“Həftədə üç dəfə Arazın kənarına gəlirdim”

Türkiyə ilə Naxçıvanı birləşdirən “Ümid körpüsü”nün əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdu. Lakin ulu öndər bu işin baş tutması yolunda qarşılaşdığı çətinlikləri sonralar belə xatırlamışdı:

– Yelmişinci illərdə mən Azərbaycana rəhbərlik edərkən Türkiyə ilə əlaqələr qurmağa çalışırdım. Ancaq Sovetlər Birliyi bizi sıxırırdı, müstəqil hərəkət etməyə imkanımız yox idi. Amma 1992-ci ildə açdığımız “Həsət körpüsü”nün – “Ümid körpüsü”nün əsasını mən o vaxt qoydum. Sonra Moskvada Sovetlər İttifaqının başçılarında biri olarkən həmin qərarın həyata keçirilməsinə şərait yaratdım, onu təmin etdim. Amma Sovetlər İttifaqının rəhbərləri də, ermənilər də, başqaları da bunu istəmirdilər. Deyirdilər, Sovetlər İttifaqı böyük bir ölkədir, bir tərəfdən Gürcüstandan, o biri tərəfdən Ermənistan Türkiyəyə yolları var. Belə bir körpü nəyə lazımdır, ona nə üçün xərc qoyulsun? Belə iqtisadi məsələlər ortaya atırdılar.

Amma mən buna nail oldum və Allah elə buyurdu ki, Moskva ilə vidalaşdım, gəldim Bakıya, sonra da gəldim Naxçıvanı və həmin körpünün tikilməsi ilə şəxsən özüm məşğul oldum. Siz o vaxtlar İqdirda oturmuşdunuz, bilmirdiniz ki, həmin işləri biz necə görürükdük.

Ancaq mən həftədə üç dəfə Arazın kənarına gəlirdim. Adamları çayın o tərəfinə, bu tərəfinə göndərirdik ki, körpünü tikək. Tikinti ləngiyirdi. Biz orada müvəqqəti körpü düzəldtik, xatirinizdədir, dəmir körpü idi? Körpü Arazın o tayında tikilirdi, bu işi Türkiyə öz üzərinə götürmüşdü. Bizim maddi imkanımız yox idi. Çayın bu sahili ilə əlaqə lazım idi ki, inşaatçılar gedib-gələ bilsinlər. Biz bunu yaratdım. Mən həmin müvəqqəti körpünü açdım.

Ola bilər, siz o vaxt İqdirda deyildiniz. Orada idiniz, hə? O vaxt hələ sovet hökuməti, rus əsgərləri vardı. Mən elan et-

dim ki, səhər saat 10-da körpünün açılışı olacaq. Naxçıvandan oraya iyirmi minədən adam gəldi, mitinq keçirdik. Amma sizin tərəfdən adamlar gəlməmişdi, qorxmışdılar, sərhədi qorumağa çalışırdılar. Bizim tərəfdən sərhədi qoruyanlar rus əsgərləri idilər. Orada bir polkovnik vardı, mənə tabe deyildi, amma şəxsiyyətimə hörmət edirdi. Mənə bildirdi ki, bunu etmək olmaz. Dedim ki, sən çəkilib. Əsgərləri gətirdi ki, bizim adamların qarşısını kəsinlər. Dedim, yox, əsgərləri götür, yoxsa bu insanlar onları əzəcəklər.

Ara qızıqdı, bu proses bir-iki saat çəkdi. Mən elan etdim ki, biz özümüz sərhədi açıyıq. Dəmirdən, taxtadan düzəldilmiş körpü çox kiçik idi. Onu açan kimi insanlar körpüyə dolmuşdular. Sizin tərəfdən sərhədcilər gəlib körpünün ortasında dayanırdılar ki, buraxmayın, qaçınsınlar. İnsanlar da həsrətə o tərəfə keçmək istəyirdilər. Çünki Naxçıvanda Türkiyəyə, Türkiyə torpağına insanlarda o qədər məhəbbət, sevgi var ki, keçib oranı görmək istəyirdilər.

Əslində, orada, Arazın kənarında nə var ki?! Heç nə yoxdur. Oradan Aralığa getmək üçün, təxminən, 40 kilometr, buradan da İqdira getmək üçün 30 kilometr yol keçməyə lazımdır. Amma insanlar bunu təşəvvür etmirdilər, elə bilirdilər ki, Arazın o tərəfinə keçdilər – elə Türkiyədir, Türkiyənin hər yerini görəcəklər.

Xatirimdədir, “Zaman” qəzetinin başqanı İlham bəy İshbili mənə yazımda idi. Gördüm, körpüyə o qədər adam yığılıb ki, körpü uçacaq, insanlar da hamısı Arazı töküləcəkdir. Sizin adamlar da buraxırdılar. Mən onlara bir az qışqırdım, gəriyə çəkildilər və körpü açıldı. Təxminən, on min adam Türkiyə torpağına keçdi. Keçənlər də orada dayanırdı, qaçırdılar ki, mümkün qədər çox getsinlər.

Bax burada, mənim yanımda olan Bəylər indi generaldır, mənim mühafizəçilərimin başçısıdır. O, sonra mənə danışırdı ki, getdim oradan torbaya yığıb torpaq gətirdim, Türkiyə torpağı. Bunu təşəvvür edirsinizmi? Sonra mənə Moskvadan ittihamlar gəldi ki, – o vaxt hələ Moskva hakim idi, – Heydər Əliyev orada qanunsuz iş görüb, filan edibdir. Bunu qəzətlərə verdilər, televiziya da göstərdilər. Rus polkovniki də gəlib mənə dedi ki, sizin insanların bir çoxu Türkiyəyə gedi, amma qaçıtmayıb. Hətta mənə dedilər ki, iki gənc orada su kanalına düşüb boğulmuşdur. Belə bir faciə də olmuşdu. Ondan sonra biz həmin körpünü işlətdik və nəhayət, böyük körpünü tikdik.

Xatirinizdədir, 1992-ci il mayın 28-də hörmətli dostum, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəl bütün Türkiyəni yığıb gətirdi. Naxçıvanın tarixində belə bir şey olmamışdı.

(ardı var)

Faiq SADIQOV,
Əməkdar jurnalist